УДК. 338.351.863.1.(477)

Духов В.Є.,
кандидат економічних наук, завідувач
каф. економічної теорії та менеджменту
Харківського економіко-правового
університету

Системотворчий чинник економічної безпеки держави

Розглянуто об'єкт економічної безпеки держави як визначальний елемент формування системи її економічного захисту у безпосередньому зв'язку із системою економічної безпеки українського суспільства.

На початковому етапі становлення й розвитку України як незалежної держави проблеми економічної безпеки усього суспільства, в тому числі держави та інших суб'єктів господарської діяльності, набувають особливого значення. Про економічну безпеку держави йдеться більше ніж у 16 тис. документів на сайтах Інтернету в Україні. З них тільки декілька спеціальних робіт присвячено цій проблемі [Див.: 1-4]. Така велика увага до проблеми економічної безпеки держави в різноманітних документах, пресі і, в той же час, дуже вузьке коло спеціальних досліджень говорить: *по-перше* – про високу актуальність проблеми, а *по друге* – про емпіричний рівень уявлення проблеми економічної безпеки держави у суспільстві.

Внаслідок такого стану теоретичної розробки проблеми немає чіткого визначення об'єкта економічної безпеки держави, його місця в системі економічної безпеки суспільства, що негативно відбивається на практиці управління економічними процесами як суспільства в цілому, так і держави.

Сьогодні в теорії й на практиці поняття економічної безпеки держави і суспільства ототожнюються. Так, наприклад, В.І. Мунтіян, розглядаючи економічну безпеку України, зводить її до економічної безпеки держави, при чому остання охоплює захист економічних інтересів суспільства. Він говорить, що економічна безпека держави – це стан захищеності найважливіших економічних інтересів особи, суспільства і держави [2, 10]. Що ж таке економічна безпека держави – захищеність економічних інтересів держави, суспільства, чи особи?

Г. Дарнопих визначає економічну безпеку держави як стан наці-

ональної економіки, який забезпечує здійснення економічного суверенітету, економічного зростання, підвищення добробуту в умовах міжнародної економічної взаємозалежності [3, 32]. Однак, забезпечувати економічне зростання і підвищення добробуту можна й частковою відмовою від суверенітету (наприклад, шлях Білорусі до Союзної держави з Росією; прагнення України до вступу в Європейський Союз та його реалізація на практиці також потребує поступитись часткою економічного суверенітету тощо). Чому вирішення цієї проблеми пов'язується тільки з зовнішнім середовищем, а де внутрішнє?

Г. Пастернак-Таранущенко в спеціальній роботі присвяченій методологічному дослідженню економічної безпеки держави безпосередньо цій проблемі приділяє невеличкий підпараграф другого параграфа другого розділу [Див.: 2]. "Економічна безпека держави, – говорить він, – це стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та в зростанні добробуту її мешканців" [1, 29]. І тут, як бачимо, економічна безпека держави підміняє економічну безпеку суспільства та його "мешканців".

В паспорті наукової спеціальності з економічної безпеки держави ми також бачимо підміну проблем національної економічної безпеки економічною безпекою держави, або їх ототожненням [5].

Історія розвитку суспільств і держав наочно демонструє, що економічна безпека держави й економічна безпека суспільства – різні речі: загибель держави не рівноцінна загибелі суспільства. Історія людства, в тому числі України, доводить, що загибель держави іноді супроводжується відродженням суспільства. Загибель Української РСР у цілому не означала загибелі українського суспільства, а навпаки.

Можна з достатньою підставою стверджувати, що окремі суб'єкти і об'єкти економічної безпеки суспільства (наприклад, фізичні особи, юридичні особи, навіть регіони з їх економічними системами) можуть бути в безпечному економічному стані навіть тоді, коли держава й державна безпека руйнуються. Таким чином, проблемами економічної безпеки держави не можливо підмінювати проблеми економічної безпеки інших суб'єктів суспільства й суспільства в цілому.

Щодо практики здійснення економічної безпеки держави в Україні, то її законодавча база від Конституції України, кодексів і

законів до окремих підзаконних нормативних актів, що регулюють економічні відносини, не має чіткого визначення норм регулювання економічної безпеки держави та окремих суб'єктів господарської діяльності суспільства.

Уявлення окремих суб'єктів економічної діяльності, що їх, економічні підсистеми також є об'єктом економічної безпеки держави виникають внаслідок взаємних економічних та правових зобов'язань, які існують між ними та державою: перші платять податки і вимагають від держави власного захисту. Але, визначення конституцією та іншими законами і підзаконними нормами гарантій з боку держави стосовно захисту прав суб'єктів економічної діяльності та об'єкт економічної безпеки держави – не одне й теж, тому не варто змішувати об'єкт економічної безпеки окремих суб'єктів господарчої діяльності суспільства з їх правом на безпечну економічну діяльність і гарантіями цього права з боку держави.

Кожен суб'єкт економічної діяльності в межах визначеного права повинен самостійно дбати про власну безпеку. Це стосується й держави. Наприклад, влада України тривалий час бездіяльно спостерігала як приватні структури (група "Приват") шляхом шахрайського розводження позбавили державу контрольного пакета акцій Інгулецького ГЗК, зменшивши її частку з 50 до 38 відсотків [7]. Таких прикладів в Україні сьогодні безліч.

Кожен суб'єкт економічної діяльності як власник певного ресурсу, за допомогою якого він здійснює свою економічну місію, повинен турбуватись про власну економічну безпеку. Якщо держава не дбає про власну економічну безпеку, її ресурси і надбання розкрадають (Україна є тому наочним прикладом). Якщо фірма не дбає про власну економічну безпеку, вона стає жертвою конкурента, шахрая і т.п., й навіть поновлення її прав та втрат за допомогою юридичних заходів (за рахунок винного) не компенсує збитків, що викликаються втратами часу на таке поновлення. Ця проблема торкається і державного сектора економіки суспільства.

Щоб визначитись з об'єктом економічної безпеки держави, передусім, необхідно уявити собі: в чому є економічний інтерес та економічні потреби держави?

Щодо комуністичної ідеології, то в ній економічні інтереси і потреби держави домінують над економічними інтересами і потребами групи (будь якої – соціальної, виробничої, територіальної),

а останні – над інтересами і потребами окремої людини. Оскільки сучасна наукова генерація з молоком матусі всмоктала цю ідеологію, то ясна річ, чому в наведених прикладах ми не бачимо відокремлення об'єкта економічної безпеки держави від інших суб'єктів економічної діяльності суспільства.

Коли йдеться про світову економічну думку, то проблема економічних інтересів і потреб держави віддзеркалюється під впливом динаміки змін економічних систем суспільства і рівнем теоретичного усвідомлення цього процесу.

Як відомо, А. Сміт теорією "невидимої руки" жорстко поєднав економічні потреби й інтереси з їх носіями – приватними власниками, і тим самим викреслив державні економічні потреби та інтереси з сукупності суспільних цінностей, визначивши державі роль "нічного сторожа". Приблизно через сто років Ф. Херман, А. Шеффле, К. Менгер прийшли до висновку, що окрім приватних економічних потреб та інтересів у суспільстві існує також автономний інтерес сукупності людей. Далі світова економічна думка досліджувала проблеми складу економічних потреб та інтересів у залежності від їх суб'єктів-носіїв. Окремі економісти (Х. Йєхт, Р. Масгрейв, Е. Закс, Ф. Кухель, П. Самуельсон, Е. Селігмен та ін.) стверджували, що носієм окремих економічних потреб та інтересів, навіть спільних, не може бути та чи інша суспільна структура окрім індивідуальної особи. Таким чином, державні економічні потреби та інтереси виключались з сукупності елементів економічної системи суспільства. Врешті-решт світова економічна думка, в особі таких науковців як А. Вагнер, Де Віті, Е. Ліндаль прийшла до висновку, що діяльність держави спрямована на задоволення колективних потреб у громадських благах.

На сьогодні чітко визначилась економічна думка, що в сучасній економіко-теоретичній моделі суспільства держава не тільки персоніфікується як суб'єкт економічних відносин, але й переслідує власні економічні інтереси. Ці економічні інтереси, пов'язані з автономними потребами суспільства, які жодним чином не проявляються в потребах окремих індивідів. Тому у сучасній конкурентній економічній моделі суспільства поряд з індивідуальними суб'єктами господарювання, їх приватними потребами та інтересами діє й держава з її економічними потребами та інтересами, котрі не зводяться до потреб та інтересів окремих індивідів. З таким висновком неможливо не погодитись [Див.: 8, 89-95, 97, 115-

118].

Отже, цей короткий теоретичний огляд дає можливість визначитись з об'єктом економічної безпеки держави. Передусім, це господарчо-економічний комплекс, що обслуговує незводимі економічні потреби та інтереси суспільства, який є у розпорядженні держави. В першу чергу, це державний сектор економіки, незалежно від того, як його структура відповідає структурі незводимих потреб та інтересів суспільства.

Разом із тим, розглядаючи об'єкт економічної безпеки держави, не можна не враховувати роль держави в суспільному відтворювальному економічному процесі. Останній відбувається при наявності декількох передумов, що пов'язані з відтворюванням економічних ресурсів, а головне – із відтворюванням системи економічних відносин. Коли держава не в стані відновлювати й удосконалювати діючу систему економічних відносин, то гине не тільки економічна система, а разом із нею може загинути і держава. Таким чином, поряд з державним сектором економіки, об'єктом економічної безпеки держави є система суспільних економічних відносин, яка реалізується і розвивається завдяки законодавчій діяльності держави.

Враховуючи гарантії прав з боку держави на безпечну економічну діяльність усіх суб'єктів господарювання, місце і роль держави в організації суспільного економічного відтворення, а також значення державного сектора економіки, ***об'єктом економічної безпеки держави є система економічних відносин суспільства і державний сектор економіки, які забезпечують передумови досягнення макроекономічних цілей розвитку, підвищення рівня та якості життя населення на основі економічного зростання, стабільності грошово-фінансової системи і зайнятості населення***.

Вищезазначене не виключає того, що держава може брати на себе зобов'язання з забезпечення економічної безпеки окремих суб'єктів суспільства (наприклад, економічних підсистем окремих фізичних та юридичних осіб). Але це взагалі не означає, що вони також є об'єктом економічної безпеки держави. Розширення об'єкта економічної безпеки держави до економічної системи всього суспільства недоцільно, як із точки зору вирішення завдань побудови ефективної системи економічної безпеки суспільства в цілому, так і безпеки економічної системи держави та інших суб'єктів господарської діяльності.

На жаль, сьогодні також нема чіткого визначення предмета економічної безпеки держави. Навіть паспорт наукової спеціальності "економічна безпека держави" предмет економічної безпеки держави підмінює загальноекономічними проблемами регулювання ринкових відносин, управління економікою, регіональної політики тощо [5].

Предмет економічної безпеки повинен складатись з комплексу заходів, що охоплюють проблеми визначення джерел, ідентифікації та моніторингу економічної небезпеки для держави, формування моделей здійснення безпеки, нормативно-правової бази, організаційних структур та забезпечення захисту держави. Використання в моделях економічного захисту держави правових, технологічних та інших засобів виводить предмет економічної безпеки держави на міждисциплінарний рівень.

Література

1. Г. Пастернак-Таранущенко. Економічна безпека держави: Підручник. – К.: Кондор, 2002.

2. Г.А. Пастернак-Таранушенко. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: Монографія. – К.: Київський економічний інститут менеджменту, 2003. – 320 с.

3. Мунтіян В.І. Економічна безпека України. – К.: Комп.-вид., інформ. Центр, 1999. – 462 с.

4. Дарнопих Г.Ю. Економічна безпека держави в умовах трансформаційної економіки: Дисерт. на здоб. наук. ступеня к.е.н. – Х.: ХДУ, 1999.

5. http:// redhat.niss.gov.ua./Valja/passport.htm (Ukrainian WIN 03-02-2004 9k).

6. Ленин В.И. Полн. собр. соч. – Т. 33, 36.

7. Регіональний портрет України. – 2003. – Дніпропетровська область. www.Ucipr. .kiev.ua.

8. Гринберг Р.С., Рубинштейн А.Я. Экономическая социодинамика. – М.: ИСЭ *ПРЕСС*, 2000. – 274 с.